

UNIVERZITA KARLOVA
PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA TRESTNÍHO PRÁVA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Problémy trestního soudnictví nad mládeží

Vedoucí diplomové práce: Doc. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Diplomant: Lucie Filipová
Ročník: 5.
Adresa: Bouřilova 1109
19800 Praha 9

P R O H L A Š U J I ,

že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a
že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou
práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze, dne 19.11.2005

Podpis: *Fiji Lvi*

Obsah

SEZNAM ZKRATEK	3
1. ÚVOD	4
2. ZÁSADY TRESTNÍHO SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE	7
2.1. obecně	7
2.2. jednotlivé zásady specifické pro soudnictví ve věcech mládeže	11
2.2.1. zásada stíhání jen ze zákonných důvodů a způsobem, který zákon stanoví	11
2.2.2. zásada rychlosti řízení.....	13
2.2.3. zásada zdrženlivosti a subsidiarity trestní represe	14
2.2.4. zásada přiměřenosti a individualizace	16
2.2.5. zásada ochrany osobnosti, soukromí, osobních údajů a svobody názoru a náboženství mladistvého a jeho rodiny	17
2.2.6. zásada ochrany a prosazování práv poškozeného.....	18
2.2.7. zásada specializace	19
2.2.8. zásada prevence	21
2.3. konflikt jednotlivých zásad a ustanovení platných v řízení ve věcech mladistvých	22
3. SPOLUPRÁCE ORGÁNŮ ČINNÝCH PODLE ZSVM S DALŠÍMI SUBJEKTY V TRESTNÍM SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ	27
3.1. obecně	27
3.2. spolupráce s jednotlivými subjekty	28
3.2.1. spolupráce s Probační a mediační službou ČR ...	28

3.2.2. spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí	33
3.2.3. spolupráce se zájmovými sdruženími občanů, osobami realizujícími probační či jiné programy nebo věnujícími se sociální práci	34
3.2.4. spolupráce s blízkým sociální okolím poškozeného a obviněného	37
4. ODKLONY V TRESTNÍM ŘÍZENÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE	42
4.1. obecně	42
4.2. odstoupení od trestního stíhání	46
5. ZÁVĚR : NÁVRHY DE LEGE FERENDA	51
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	56

Seznam zkratek

LZPS	Listina základních práv a svobod (vyhl. pod č. 2/1993 Sb.)
PMS ČR	Probační a mediační služba ČR
TŘ	zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, v platném znění
TZ	zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v platném Znění
Ústava	ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
ZPMS	zákon č. 257/2000 Sb., zákon o Probační a mediační službě, v platném znění
ZSPOD	zákon č. 359/1999, zákon o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění
ZSVM	zákon č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění
ZR	zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

1. ÚVOD

Dne 25.6.2003 byl přijat zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, dále jen ZSVM), účinnosti nabyt dne 1.1.2004. Jedná se o speciální právní úpravu k zákonu č. 140/1961 Sb., trestnímu zákonu (dále jen TZ), k zákonu č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestnímu řádu, dále jen TŘ), k občanskému soudnímu řádu, (dále jen OSŘ), k zákonu č. 94/1963 Sb., o rodině (dále jen ZR) a k zákonu č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen ZSPOD) (§ 1 odst. 3 ZSVM). Do doby účinnosti ZSVM bylo v trestních věcech mladistvých postupováno podle speciální právní úpravy obsažené v samostatných oddílech TZ.

Potřeba nové právní úpravy soudnictví ve věcech mládeže byla v důvodové zprávě k ZSVM vysvětlena specifiky mladistvých, jako je vysoká míra ovlivnitelnosti jejich chování, nedokončený psychický vývoj a sociální neukotvení. Poukazováno bylo především na nedostatečnou diferenciaci trestní odpovědnosti mladistvých, kdy se nepřihlíželo ke genezi, povaze a projevům jimi spáchané trestné činnosti, na nedostatek alternativ k potrestání a odklonů od klasického způsobu trestního řízení a na necitlivý přístup k mladistvému v řízení z hlediska ochrany jeho zdravého dalšího vývoje.¹

ZSVM přinesl řešení mnohých z těchto nedostatků. Byla zavedena opatření k individualizaci řešení trestních věcí mladistvých, k ochraně jejich zájmů a snížení rizika jejich stigmatizace trestním řízením (např. prostřednictvím stanovení zásady neveřejnosti řízení, rozšířením užití institutu nutné obhajoby či úpravou dalších možností použití zajišťovacích opatření nahrazujících vazbu).

¹ Osmančík, O. a kol.: K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha 1996

Priorita nápravného řešení trestní věci mladistvého před represivním postupem byla vyjádřena v procesní rovině především doplněním nového typu odklonu v trestním řízení, v rovině hmotněprávní pak např. zavedením tzv. výchovných opatření či zúžením okruhu druhů trestu, které lze podle § 24 odst. 1 ZSVM uložit mladistvým, oproti těm, které přicházejí v úvahu v řízení ve věcech dospělých.² Všechna trestní opatření musí podle § 24 odst. 2 ZSVM napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro další vývoj mladistvého. Nepodmíněné odnětí svobody lze mladistvému uložit jen zcela výjimečně, pokud by uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu tohoto zákona (§ 31 odst. 2).

I když výše uvedenými změnami byla celá koncepce soudnictví nad mládeží přiblížena ke shodě s nejnovějšími poznatky o kriminalitě a mnoho problémů tím bylo vyřešeno, některé nedostatky stále přetrvávají.

Po dohodě s vedoucím mé diplomové práce jsem si jako užší témata celého následujícího pojednání zvolila zásady trestního soudnictví ve věcech mládeže, problematiku spolupráce orgánů činných podle ZSVM s dalšími subjekty v soudnictví nad mládeží a téma odklonů v trestním řízení ve věcech mládeže. Tyto tři okruhy jsem si vybrala, neboť se v nich výrazně odráží nová koncepce úpravy soudnictví ve věcech mládeže, kterou přinesl ZSVM. Ten totiž více vychází z filosofických východisek tzv. restorativního, tj. původní stav obnovujícího, pojetí trestní justice, což se odráží nejen v jeho celkové koncepci a jednotlivých institutech, ale také v jeho odlišné terminologii. Zatímco trestní kodexy pro dospělé jsou zaměřeny do minulosti, ke spáchanému trestnému činu, je trestní právo pro mladistvé orientováno do budoucnosti. Těžiště jeho zájmu proto spočívá v přijímání takových opatření, prostřednictvím kterých lze předejít

² Výjimkou je pouze doplnění peněžitého trestního opatření s podmíněným odkladem výkonu podle § 28 ZSVM.

recidivě.³ Problematiku zásad trestního soudnictví ve věcech mládeže a spolupráci subjektů činných v trestních věcech mladistvých jsem si navíc jako předmět svého pojednání zvolila také z toho důvodu, že se jedná o témata průřezová, související prakticky se všemi instituty, o kterých ZSVM pojednává.

³ Válková, H., Dünkel, F.: Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Leges, Praha 1992

2. ZÁSADY TRESTNÍHO SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE

2.1. Obecně

Základními zásadami trestního řízení rozumíme vůdčí právní ideje, jimž toto vůdčí postavení přiznává zákon.⁴ Základním účelem všech principů trestního řízení v jejich vzájemné souvislosti je zajištění práva na soudní a jinou právní ochranu a na spravedlivý proces.

Při výkladu zásad trestního řízení nad mládeží je třeba vycházet ze začlenění jeho právní úpravy v systému práva. Právní úprava řízení ve věcech mládeže je speciální vůči úpravě obecného trestního řízení obsažené v TŘ, tj. je podřízeno, až na výjimky stanovené v ZSVM, obecným zásadám trestního práva. ZSVM však též čerpá ze zásad restorativní trestní justice. Nad zásadami trestního práva i východisky restorativní justice stojí zásady práva ústavního a mezinárodního. Můžeme tedy vyvodit 5 hlavních zdrojů principů trestního řízení nad mládeží:

1. ústavní předpisy ČR a předpisy na ně navazující (zejména zákon č. 355/1991 Sb., o soudech a soudcích)
2. mezinárodní smlouvy
3. zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
4. zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
5. teorie restorativního pojetí trestní justice

⁴ Císařová, D. a kol.: Trestní právo procesní, 2. vydání, Linde Praha, 2002, s.52

Zásady vycházející z ústavních předpisů disponují nejvyšší právní silou ze všech předpisů v českém právním řádu.

Nejvíce ustanovení souvisejících se zásadami trestního práva je z ústavních předpisů obsaženo v **Listině základních práv a svobod**, č. 2/1993 Sb. (dále jen LZPS), a to v jejím čl. 40. Kromě těchto zásad trestních obsahuje LZPS ještě další zásady, které lze vztáhnout ke každému soudnímu procesu jako je např. právo vyjádřit se ke všem prováděným důkazům či právo na právní pomoc.

Z **Ústavy České republiky**, č. 1/1993 Sb., ve znění pozdějších zákonů (dále jen Ústava), je z hlediska procesních zásad klíčové ustanovení čl. 96, které stanoví, že všichni účastníci mají před soudem rovná práva a že jednání před soudem je ústní a veřejné, přičemž výjimky stanoví zákon.

Zákon o soudech a soudcích upravuje především obecné zásady organizace soudnictví. Většina z těchto zásad je obsažena i v Ústavě (např. zásada rovnosti všech účastníků řízení) či v LZPS (např. zásada, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci).

Podle čl. 10 Ústavy mají **mezinárodní smlouvy**, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas, aplikační přednost před zákony. Vzhledem k tomu, že většina veřejnoprávních zásad má sloužit především k ochraně jednotlivce před zneužitím moci ze strany státních orgánů, jsou principy trestního práva obsaženy zejména v úmluvách o ochraně lidských práv a svobod.

Vedle mezinárodních úmluv, jejichž předmětem jsou lidská práva obecně, plní v trestním soudnictví nad mládeží významnou roli mezinárodní dokumenty přijaté speciálně k ochraně dětí a mladistvých, kteří se dopustili trestné činnosti: např. Pekingská minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží (resoluce OSN 40/33), Úmluva o právech dítěte (vyhlášena pod č. 104/1991 Sb.), či Doporučení Rady Evropy č. R(88)6, týkající se společenské reakce na kriminalitu mládeže.

Společným jmenovatelem těchto dokumentů je pravidlo, že trestů spojených s odnětím svobody má být použito jen ve výjimečných a závažných případech, pokud není vhodné použít žádné jiné opatření.⁵

Jak již bylo uvedeno výše, ZSVM je ve vztahu speciality k trestnímu řádu. Trestní řízení ve věcech mladistvých se tedy řídí zásadami uvedenými v § 2 TŘ, pokud ZSVM nestanoví jinak. Některé ze zásad uvedených v § 2 TŘ vycházejí ze znění ústavních principů uvedených v hlavě páté LZPS. Jedná se o zásadu stíhání jen ze zákonných důvodů, presumpci nevinu, právo na obhajobu a zásadu veřejnosti. Ústavní úpravě odpovídá zásada ústnosti trestního procesu. Kromě těchto jsou dalšími základními principy uvedenými výslovně § 2 TŘ: zásada legality (odst. 3), zásada oficiality (odst.4 věta 1.), zásada rychlosti řízení (odst.4 věta 2.), zásada zdrženlivosti a přiměřenosti (odst.4 věta 2.), zásada materiální pravdy (odst.5), zásada vyhledávací (odst.5), zásada volného hodnocení důkazů (odst.6), zásada spolupráce orgánů trestního řízení se zájmovými sdruženími občanů (odst.7), zásada obžalovací (odst.8), zásada rozhodování předsedy senátu nebo samosoudce pouze tam, kde to zákon výslovně stanoví (odst.9), zásada bezprostřednosti (odst.12), zásada práva každého člověka používat před orgány činnými v trestním řízení jazyka, který ovládá (odst.14).

V zákoně o soudnictví ve věcech mládeže jsou základní zásady řízení soustředěny především v § 3 a dále rozvedeny v jednotlivých institutech tohoto zákona. Všechny tyto principy mají ve svém souhrnu sloužit k naplnění účelu ZSVM, kterým je užít vůči pachateli mladšímu osmnácti let takového opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále

⁵ Fenyk, J., Sotolář, A., Sovák, Z., Doubravová, D.: Mediace jako alternativní podoba neplnění trestní spravedlnosti, Trestní právo 6/2001, s.19

protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem (§ 1 odst. 2.).

Zásady uvedené v § 3 ZSVM lze rozdělit do dvou skupin. První skupina principů je pouze zopakováním či rozvedením zásad, které jsou již obsaženy i v trestním řádu, potažmo v Ústavě či LZPS, druhá odráží zcela nové a specifické pojetí soudnictví nad nedospělými pachateli trestných činů. Toto pojetí zdůrazňuje více než již spáchaný trestný čin budoucí vzájemný vztah jeho mladistvého pachatele a společnosti, tedy především odčinění újmy vzniklé trestným činem a prevenci další trestné činnosti.

Do první skupiny patří zásada stíhání jen ze zákonných důvodů (odst.1), zásada rychlosti řízení (odst.6), zásada zdrženlivosti (odst.4 věta 1.), zásada přiměřenosti (odst.3 věta 1.), zásada spolupráce (odst.4 věta 3.) a zásada presumpce nevinny (odst.5).

Do druhé skupiny „nových“ zásad lze zahrnout následující principy: zásadu prevence (odst.1 a odst.4 věta 1. a 2.), zásadu subsidiarity trestní represe či naopak primárnosti alternativního řešení trestní věci (odst.2), zásadu individualizace (odst.3 věta 1. a odst. 4 věta 1.), zásadu ochrany svobody názoru a náboženství mladistvého či jeho rodiny (odst.3 věta 2.), zásadu ochrany soukromí, osobnosti a osobních údajů mladistvého (odst.3 věta 1., odst.4 věta 1., odst.5), zásadu ochrany a prosazování práv poškozeného (odst.7) a zásadu specializace (odst.8).

Všechny zásady uvedené v předcházejícím odstavci naplňují ve svém souhrnu myšlenku **restorativní trestní justice**. „Ta vychází z předpokladu, že trestný čin je sociální konflikt mezi dvěma, případně více jednotlivci či stranami, proto jej lze účinně řešit pouze za podmínky aktivní participace všech

dotčených, tj. oběti, pachatele a příslušného sociálního společenství. Jen tak lze obnovit trestným činem narušený systém chráněných hodnot a sociálních vztahů."⁶

Z této definice restorativní justice je zřejmé, že její zásady jsou předobrazem některých principů uvedených v § 3 ZSVM. Kromě nich je mezi zásady restorativní justice třeba ještě doplnit zásadu aktivního zapojení pachatele do řešení následků jeho trestné činnosti, jehož účelem je jeho stimulace, aby si uvědomil míru své odpovědnosti a převzal a splnil veškeré z ní vyplývající závazky.

Další zásadou restorativní trestní justice, která našla pouze malý odraz v ZSVM, je zapojení a povzbuzení sociálního společenství k účasti na projednání a řešení deliktu. Tato zásada vychází z předpokladu, že kriminální chování vzniká jako reakce jedince na nevhodné sociální prostředí.

2.2. Jednotlivé zásady specifické pro soudnictví ve věcech mládeže

2.2.1. Zásada stíhání jen ze zákonných důvodů a způsobem, který zákon stanoví

„Nikdo nemůže být podle tohoto zákona postižen za čin, který nebyl trestný podle zákona v době, kdy byl spáchán, a jen tento zákon v návaznosti na trestní zákon stanoví, které jednání je proviněním a sankce a způsob jejich ukládání,“ (odst.1 § 3 ZSVM)

Zásada stíhání jen ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví TŘ (popřípadě ZSVM), je výjimkou z práva na

⁶ Zehr, H.: Úvod do restorativní justice, SPJ, Praha 2003

nedotknutelnost osoby, která je zaručena Ústavou. Obdobou této zásady je též ustanovení čl. 39 LZPS.

Zásadu stíhání jen ze zákonných důvodů ZSVM naplňuje v plném rozsahu. Problematická jsou však některá jeho ustanovení ve vztahu k zásadě, že stíhat lze pouze způsobem, který stanoví příslušný procesní zákon.

V ZSVM jsou rozšířeny možnosti odklonů a alternativ k tradičnímu způsobu stíhání trestných činů. Spolu s nimi je rozšířena možnost volného uvážení soudce v rozhodování, zda je v konkrétním případě použít. Jak v případě podmíněného i nepodmíněného upuštění od uložení trestního opatření (§ 11 ZSVM a § 14 ZSVM), tak u odstoupení od trestního stíhání (§ 70), je užitá formulace „soud pro mládež může“. Navíc návod k rozhodnutí, zda má soud užít či neužít výše zmíněných institutů je formulován velice neurčitě: „vzhledem k okolnostem případu a osobě mladistvého“, „z důvodu chybějícího veřejného zájmu“. Takováto ustanovení nezaručují, že bude ve všech případech stejného druhu postupováno stejně, nebo alespoň obdobně, a že tedy budou naplněny zásady rovnosti a spravedlnosti. Mělo by být tedy stanoveno, že pokud případ splňuje stanovené podmínky, soud „musí“, nikoli „může“ upustit od uložení trestního opatření či odstoupit od trestního stíhání.

Pokud není trestného činu a trestu bez zákona, nemělo by také být trestu bez trestného činu. Výchovná opatření, která sice formálně trestem nejsou, ale fakticky mohou působit mladistvému újmu na jeho právech, lze uložit mladistvému již v průběhu řízení před rozhodnutím soudu pro mládež o jeho vině. Podmínkou pro jejich uložení je sice souhlas mladistvého, ten však nemusí být vždy nutně motivován vědomím viny. I mladistvý, který se cítí nevinný, může dát souhlas ve snaze jevit se soudu jako spolupracující či zvýšit pravděpodobnost odstoupení od trestního stíhání podle § 70 ZSVM, pokud se obává samotného trestního stíhání (viz odst. 3

§ 70 ZSVM). V takovém případě se uložení výchovného opatření před pravomocným skončením řízení může stát průlomem do zásady „není trestu bez trestného činu“, kterou lze vyvodit ze zásad „není trestného činu bez zákona“ a „není trestu bez zákona“.

Další možnou kolizi se zásadou „není trestu bez zákona“ může také znamenat možnost přenechání potrestání mladistvého zákonnému zástupci, škole, jíž je mladistvý žákem, nebo školskému zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy v případě upuštění od uložení trestního opatření (odst. 2 § 11) nebo při vyslovení napomenutí s výstrahou (odst. 2 § 20). I když se zde předpokládá, že takové potrestání bude pro mladistvého mírnější než potrestání soudem, nemusí tomu tak vždy být. ZSVM nijak neurčuje ani nedoporučuje způsob potrestání, ani žádnou z forem potrestání nezakazuje.

2.2.2. Zásada rychlosti řízení

„Každé dítě mladší patnácti let nebo mladistvý, nestanoví-li tento zákon jinak, má právo na to, aby jeho čin byl projednán bez zbytečného odkladu a v přiměřené lhůtě soudem pro mládež.“ (odst. 6 § 3 ZSVM)

Tato zásada nebyla definována v ZSVM zcela originálně, podobné znění nalezneme také v odst. 2 § 38 LZPS. § 2 odst. 4 TŘ pak uvádí, že orgány činné v trestním řízení musí trestní věci projednávat co nejrychleji.

V souvislosti s řízením v trestních věcech mladistvých však zásada rychlosti nabývá oproti obecnému řízení trestnímu specifičnost především v kratších lhůtách, které zásadu rychlosti ještě zdůrazňují. Například se jedná o lhůtu pro pozorování duševního stavu obviněného (§ 58 odst. 2 ZSVM), maximální délku trvání vazby (§ 47 ZSVM) či zhruba poloviční lhůty promlčení trestního stíhání (§ 8 odst. 1 ZSVM).

2.2.3. Zásada subsidiarity trestní represe a zdrženlivosti

"Trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení účelu tohoto zákona." (odst. 2 § 3 ZSVM)

"V řízení podle tohoto zákona je třeba postupovat s přihlédnutím k věku, zdravotnímu stavu, rozumové a mravní vyspělosti osoby, proti níž se vede, aby její další vývoj byl co nejméně ohrožen....." (věta 1 odst.4 § 3 ZSVM)

Obě tyto zásady v podstatě vyjadřují stejnou myšlenku: primární jsou práva jednotlivců a obnova přirozených sociálních vztahů, které byly trestným činem narušeny, a nikoli potrestání pachatele.

Zásada zdrženlivosti je stanovena též ve větě 2 odst. 4 § 2 TŘ. Je vyjádřením nutnosti minimalizovat zásahy do základních práv a svobod zaručených LZPS a mezinárodními smlouvami o lidských právech a svobodách, jimiž je ČR vázána, na nejnižší míru, která by ještě umožňovala naplnit účel trestního řízení.

Mladistvému pachateli nesmí být působeno žádné zbytečné utrpení ani další újmy. Z ustanovení ZSVM s touto zásadou souvisí např. ustanovení obsažená v odst. 2 § 1, v odst. 3 § 14 či v odst. 5 § 15 ZSVM.

První z těchto ustanovení obsahuje vymezení účelu ZSVM. Mimo jiné stanoví, že mladistvý má přispět k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem jen podle svých sil a schopností. Zamezuje tedy tomu, aby se mladistvý již v ranném věku zadlužil a nesl tak důsledky svého činu déle, než by bylo úměrné závažnosti jeho činu.

Odst. 3 § 14 stanoví, že pokud jsou splněny patřičné podmínky, soud pro mládež může ponechat podmíněné upuštění od uložení trestního opatření v platnosti i přesto, že mladistvý zavinil příčinu k uložení trestního opatření. Zde se tedy jedná

o jakousi druhou šanci, která má zabránit zbytečné újmě, kterou může mladistvému způsobit uložení trestního opatření po prvním selhání v plnění podmínek podmíněného upuštění od uložení trestního opatření.

Poslední z uvedených ustanovení, tj. odst. 5 § 15 ZSVM, zajišťuje možnost odstranění tvrdosti výchovného opatření, tj. jeho zrušení nebo změnu, pokud se ukáže, že jeho úplné nebo včasné plnění je pro mladistvého nemožné nebo je nelze na něm spravedlivě požadovat.

Zásada **subsidiarity trestní represe** nebyla do trestního práva zavedena až účinností ZSVM, ale byla v něm poprvé explicitně vyjádřena. Znamená, že trestní opatření by mělo být použito, pouze pokud účelu ZSVM nemůže být dosaženo jiným způsobem, který tento zákon naznačuje. Přitom ty postupy, které méně zasahují do práv mladistvého a více směřují k obnovení přirozených sociálních vztahů, mají přednost před ostatními.

V případě trestného činu, který spáchal příčetný, trestně odpovědný pachatel starší patnácti a mladší osmnácti let, by měl tedy soud pro mládež posuzovat možnost použití jednotlivých institutů ZSVM v tomto pořadí:

1. možnost zániku trestnosti
2. zvláštní způsoby řízení /podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 TR), narovnání (§ 309 TR) či odstoupení od trestního stíhání (§ 70 ZSVM)/
3. alternativy k uložení opatření /upuštění od uložení trestního opatření (§ 11 až 13 ZSVM) a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření (§ 14 ZSVM)/
4. výchovná opatření
5. ochranná opatření
6. alternativní trestní opatření (tj. trestní opatření nespojená s odnětím svobody)
7. trestní opatření spojená s odnětím svobody

2.2.4. Zásada přiměřenosti a individualizace

„Opatření uložené podle tohoto zákona musí přihlížet k osobnosti toho, komu je ukládáno, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jakož i osobním, rodinným a sociálním poměrům, a musí být přiměřené povaze a stupni nebezpečnosti spáchaného činu.“ (věta 1 odst. 3 § 3 ZSVM)

Zásada **přiměřenosti** požaduje adekvátnost prostředků, kterými je na mladistvého působeno, vzhledem k jeho osobnosti a k závažnosti a okolnostem jím spáchaného trestného činu.

Mezi ustanovení ZSVM, která mají na paměti přiměřenost sankce vůči osobě mladistvého, patří např. odst. 2 § 26 či odst. 2 § 27. První z nich stanoví, že trestní opatření zákazu činnosti může soud pro mládež mladistvému uložit, jen není-li to na překážku přípravě na jeho povolání, druhé požaduje při stanovení denní sazby peněžitého opatření přihlédnout k dennímu výdělku mladistvého.

V souvislosti se zásadou přiměřenosti je však třeba mít na paměti, že objektivní odstupňování tvrdosti jednotlivých zásahů a opatření nemusí odpovídat subjektivnímu mínění mladistvého. Např. uložení výchovného opatření spočívajícího v dohledu probačního úředníka může mladistvý pocítovat jako větší újmu než např. trestní peněžitě opatření.

Požadavek **individualizace** prostupuje celým ZSVM. Je uveden již ve vymezení účelu ZSVM v jeho § 1 i v účelu všech opatření popsaném v § 9 ZSVM. Zásada individualizace se promítá i do samotného vymezení trestní odpovědnosti v § 5, která je v ZSVM pojata jako relativní, tedy bez pevně stanovených věkových hranic, naopak s hranicemi individuálními, závislými na rozumové a mravní vyspělosti mladistvého.

Zásada individualizace by se tedy měla projevovat v každém úkonu orgánů činných v trestním řízení vůči mladistvému, ve volbě použití procesních odklonů, alternativ k potrestání i

jednotlivých opatřeních. Individuální musí být i postup výkonu těchto opatření.

2.2.5. Zásada ochrany osobnosti, soukromí, osobních údajů a svobody názoru a náboženství mladistvého a jeho rodiny

„V řízení podle tohoto zákona je třeba chránit osobní údaje osoby, proti níž se řízení vede, a její soukromí, aby každá taková osoba byla chráněna před škodlivými vlivy, a při dodržení zásady, že je považována za nevinnou, dokud její vina nebyla prokázána zákonným způsobem. (odst.5 § 3 ZSVM)

„Politické, národní, sociální nebo náboženské smýšlení mladistvého nebo dítěte mladšího patnácti let, jeho rodiny nebo rodiny, v níž žije, anebo způsob výchovy mladistvého nebo dítěte mladšího patnácti let nemůže být důvodem k uložení opatření podle tohoto zákona“ (věta 2 odst.3 § 3 ZSVM)

K ochraně osobnosti mladistvého přispívají všechny výše uvedené principy. Potřeba vtělení této ochrany do speciální zásady je odůvodněna specifiky mladistvých, kterými jsou nedokončený psychický vývoj a sociální neukotvení, a z nich vyplývající vysoká míra jejich ovlivnitelnosti a zranitelnosti.

Z těchto důvodů jsou posílena zákonná procesní práva mladistvých oproti právům dospělých pachatelů (§ 42 ZSVM). Významné je v tomto směru např. rozšíření institutu nutné obhajoby, kratší maximální lhůty pro držení mladistvého ve vazbě či místní příslušnost řídící se primárně bydlištěm mladistvého. Ve věcech provinění mladistvých je státní zástupce povinen věnovat výkonu dozoru zvýšenou pozornost; dbá přitom o to, aby policejní orgány zacházely s mladistvými ohleduplně..... (§ 59 ZSVM)

Ochrana soukromí mladistvého a jeho osobních údajů je upravena mimo odst. 5 § 3 ZSVM, v § 52 až 54 ZSVM. Ochrana zájmů mladistvého je přitom v určitém rozsahu stavěna nad

ústavně zaručenou zásadu veřejnosti řízení (čl. 96 odst. 2 Ústavy) a právo na informace zakotvené v LZPS (čl. 17).

V ustanovení § 52 ZSVM je zakotveno omezení zveřejňování informací v období před pravomocným skončením trestního stíhání, přičemž je zakázáno zveřejňovat ty informace, které by mohly ohrozit dosažení účelu trestního řízení nebo ochranu osobnosti či osobních údajů mladistvého. Rozsah zákazu zveřejňování pak obsahuje § 53 ZSVM. Zakázáno je zveřejňovat informace, podle kterých je možno mladistvého ztotožnit, je tedy chráněno utajení jeho identity (též odst. 2 § 54). Odst. 2 až 4 § 53 pak upravují výjimky z odst. 1.

Výjimku ze zásady veřejnosti řízení obsahuje § 54 ZSVM, který stanoví, že hlavní líčení a veřejné zasedání ve věcech mladistvých je zásadně neveřejné, přičemž jako veřejné mohou být konány pouze na návrh mladistvého.

Pokud se jedná o zásadu **ochranu svobody názoru a svobody náboženské mladistvého a jeho rodiny**, která je zakotvena ve větě 2 odst.3 § 3 ZSVM, domnívám se, že je nadbytečná. Pokud bude beze zbytku dodržena zásada, že mladistvého lze stíhat pouze ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví trestní řád či ZSVM, není nutno uvádět, že politické, národní, sociální či náboženské smýšlení mladistvého či jeho rodiny, anebo způsob výchovy mladistvého nemůže být důvodem k uložení opatření podle tohoto zákona.

2.2.6. Zásada ochrany a prosazování práv poškozeného

„Řízení podle tohoto zákona musí směřovat k tomu, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem, nebo se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění.“ (odst. 7 § 3 ZSVM)

Jak již bylo výše uvedeno, do řešení trestní věci není třeba aktivně zapojit pouze pachatele, ale také poškozeného,

pokud má o to zájem. „Interakce poškozeného a pachatele má při oboustranném zájmu probíhat formou dialogu a spolupráce a jejím účelem má být obnova narušených sociálních vztahů.“⁷

Kromě začlenění do základních zásad ZSVM, je postavení poškozeného věnován § 45 ZSVM. Ten uvádí, že orgány činné podle ZSVM jsou povinny přihlížet k oprávněným zájmům poškozeného, poučit ho o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění. Aktivní zapojení poškozeného do trestního řízení je možné vždy, když mladistvý prohlásí, že je připraven jakkoli odčinit škodlivé následky svého činu a státní zástupce, a v řízení před soudem předseda senátu, kladně posoudí vhodnost a účelnost některého ze zvláštních způsobů řízení.

V rámci těchto zvláštních způsobů řízení je požadavek aktivní role poškozeného naplňován především prostřednictvím specifického neprocesního postupu řešení trestních věcí, kterým je mediace. Mediací se rozumí vyjednávání mezi obviněným a poškozeným, které koriguje mediátor, kterým je odborný pracovník Probační a mediační služby ČR (dále jen PMS ČR). Cílem tohoto vyjednávání je přitom oboustranně výhodná dohoda týkající se především způsobu urovnání újmy, která poškozenému proviněním obviněného vznikla.

Dosavadní zahraniční i tuzemské zkušenosti s uplatněním mediace svědčí o tom, že ji obviněný i oběť vnímají ve většině případů jako způsob spravedlivého řešení sporu počítající s jejich aktivní účastí.⁸

2.2.7. Zásada specializace

„Soudci, státní zástupci, příslušníci policejních orgánů a úředníci Probační a mediační služby působící v trestních věcech mládeže musí mít zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží.“ (odst. 8 § 3 ZSVM)

⁷ Zehr, H.: Úvod do restorativní justice, SPJ, Praha 2003

⁸ Rozum, J., Kotulan, P., Vůjtěch, J.: Výzkum institutu narovnání, IKSP, Praha 1999

Podobný obsah má i § 36 ZSVM, ve kterém je uvedeno, že v řízení proti mladistvým je třeba dbát toho, aby vyšetřování, projednávání i rozhodování jejich trestních věcí bylo svěřováno osobám, jejichž znalost otázek souvisejících s výchovou mládeže zaručí splnění výchovného účelu řízení.

V rámci soudů se nejedná pouze o specializaci jednotlivých soudců, ale i o organizační oddělení soudů pro mládež. Soudem pro mládež se rozumí zvláštní senát anebo v zákonem stanovených případech předseda takového senátu nebo samosoudce příslušného okresního, krajského, vrchního a nejvyššího soudu (písm.g/ § 2 ZSVM).

Pokud jde o pracovníky PMS, ve většině zemí probační služba omezuje své aktivity na dospělé pachatele. Je to obzvláště tam, kde se uplatňují zvláštní trestně-právní ustanovení pro nezletilé. (např. Německo, Nizozemí, Belgie, Francie, Itálie a Švýcarsko). V těchto zemích jsou oddělené orgány nebo služby odpovědné za poskytování pomoci a podpory mladistvým. Naopak v zemích, kde systém trestního soudnictví nerozlišuje mezi mladistvými a dospělými, pracují probační pracovníci jak s mladistvými tak s dospělými pachateli trestné činnosti (např. Dánsko, Lucembursko, Španělsko, Švédsko).⁹

V současné době je v zákoně č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě (dále jen ZPMS) v odst. 5 § 3 pouze uvedeno, že středisko PMS ČR lze dále členit podle potřeby na oddělení zaměřená zejména na mladistvé obviněné či obviněné ve věku blízkém věku mladistvých. Toto členění však, jak vyplývá z tohoto ustanovení, není povinné.

⁹ van Kalmthout, A.M., Roberts, J., Vinding, S.: Probation and Probation Services in the EU accession countries, Wolf Legal Publisher, 2003

2.2.8. Zásada prevence

*„V řízení podle tohoto zákona je třeba postupovat s přihlédnutím k věku, zdravotnímu stavu, rozumové a mravní vyspělosti osoby, proti níž se vede, aby její další vývoj byl co nejméně ohrožen..... (§ 3 odst.4 věta 1.)
Řízení je přitom třeba vést tak, aby působilo k předcházení dalším protiprávním činům.“ (§ 3 odst.4 věta 2.)*

Výše uvedené citace obsahu odst. 4 § 3 ZSVM obsahují oba typy preventivního působení, které je třeba při trestním řízení proti mladistvému zabezpečit.

Prvním typem (věta 1. odst. 4 § 3) je preventivní působení proti tomu, aby byl mladistvý v průběhu trestního řízení či výkonu trestu ohrožen či poškozen nad nezbytně nutnou míru. Tomu právě napomáhá důsledné dodržování principů, které byly již popsány výše, především pak zásady subsidiarity trestní represe a zdrženlivosti, zásady přiměřenosti a individualizace a zásady ochrany osobnosti mladistvého, jeho soukromí a osobních údajů.

Druhým typem preventivního působení (věta 2. odst. 4 § 3), které je i jedním z účelů ZSVM (viz věta 2. odst. 2 § 1 ZSVM), je tzv. terciální prevence, tj. preventivní strategie zacílené na předcházení kriminální recidivě, tedy předcházení páchaní trestné činnosti u těch členů společnosti, kteří se již do rozporu s TZ dříve dostali.¹⁰

Oba uvedené typy preventivního působení jsou úzce propojeny. Podle nejnovějších výzkumů je předcházení další trestné činnosti mladistvých úzce spojeno s prevencí poškození jejich dalšího psychického vývoje trestní represí. Ukázalo se, že alternativní tresty mají vedle represivního též nápravný efekt.

Tvrdé reakce typu „zero tolerance, boot camps, three strike, you're out“ se právě u dospívajících a mladých

¹⁰ Osmančík, O.: Etiologie a prevence kriminality, s.130 a násl., in: Novotný, O., Zapletal, J.a kol.: Základy kriminologie, Praha, Univerzita Karlova, 1993

dospělých pachatelů neosvědčily a nezabránily vysokému počtu recidivujících delikventů, zatímco např. kanadské, novozélandské či rakouské modely vycházející z mediace a zacházení na svobodě docilují právě u těchto věkových kategorií mládeže lepších výsledků.¹¹

2.3. Konflikt jednotlivých zásad a ustanovení platných v řízení ve věcech mládeže

Konflikty jednotlivých zásad a ustanovení se v soudnictví ve věcech mládeže neobjevují ojediněle. Výše bylo již pojednáno o rozporu zásady stíhání jen ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví zákon s ustanoveními obsaženými v odst. 2 § 10, odst. 1 a 2 § 11, odst. 1 a 3 § 14 a odst. 2 § 20 ZSVM a o konkurenci obecné zásady veřejnosti trestního řízení (odst. 10 § 2 TŘ) se speciální zásadou ochrany osobnosti a osobních údajů mladistvého, jejímž důsledkem je zásada neveřejnosti řízení ve věcech mladistvých (odst. 1 § 54 ZSVM).

V řízení ve věcech mladistvých je nutno vyřešit problematiku aplikační přednosti určité zásady před zásadou jinou. Pořadí aplikace určité zásady je přitom třeba posuzovat především podle postavení právního předpisu, v němž je obsažena, v systému pramenů trestního práva.

Soudce je při rozhodování vázán zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu; je oprávněn posoudit soulad jiného právního předpisu se zákonem nebo s takovou smlouvou (odst. 1 čl. 95 Ústavy). Dojde-li soud k závěru, že zákon, jehož má být při řešení věci použito, je

¹¹ Válková, H.: Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle? Trestně právní revue, č.5/2002, s. 137

v rozporu s ústavním pořádkem, předloží věc Ústavnímu soudu (odst. 2 čl. 95 Ústavy).

Zásady vycházející z ústavních předpisů disponují nejvyšší právní silou. Vedle nich mají aplikační přednost před zákony také vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas (čl. 10 Ústavy). Tato aplikační přednost však není absolutní. V případě, že právní úprava v zákoně je rozšířením ochrany práva, které je obsaženo v mezinárodní smlouvě, postupuje se podle zákona. V tomto případě však nejde o střet těchto právních předpisů v základním smyslu jejich ustanovení, ale pouze o nesoulad rozsahu ochrany přiznané určitému právu.

Nejproblematictější je řešení střetu mezinárodní smlouvy s předpisy ústavního pořádku. Čl. 87 odst. 2 Ústavy sice stanoví, že mezinárodní smlouva podle čl. 10a a čl. 49 Ústavy nemůže být ratifikována před rozhodnutím Ústavního soudu o jejím souladu s ústavním pořádkem, avšak toto ustanovení bylo do Ústavy včleněno teprve novelizujícím ústavním zákonem č. 395/2001, který nabyl účinnosti 1.6.2002.

Principy uvedené v TŘ ze zásad zakotvených v ústavních předpisech a v mezinárodních smlouvách vycházejí a konkretizují je ve svých ustanoveních ve vztahu k trestnímu procesu. TŘ však obsahuje několik výjimek ze zásad, které sám stanoví.¹²

ZSVM je zákonem speciálním oproti obecným právním předpisům uvedeným v odst. 3 § 1 ZSVM. Mezi tyto obecné právní předpisy patří TŘ, OSŘ, ZR a ZSPOD. Vůči těmto zákonům mají ustanovení ZSVM tedy aplikační přednost, a tudíž tuto přednost mají i ustanovení odchylná od zásad v těchto předpisech uvedených:

- Více než jednu výjimku obsahuje ZSVM ve vztahu k zásadě

¹² Např. jsou to výjimky ze zásady legality obsažené v ustanoveních § 10, § 11, § 159a odst. 3, § 159b, § 163, § 172 odst. 2, § 174a odst. 1, § 307 a § 309 TŘ a § 20a odst. 2 TZ, výjimky ze zásady bezprostřednosti uvedené v § 53 a § 314b odst. 1 TŘ nebo výjimky z ústavní zásady ústnosti vymezené v § 102, § 211, § 243 či § 314e a násl. TŘ. (Císařová, D. a kol.: Trestní právo procesní, 2. vydání, Linde, Praha 2002)

legality zakotvené v § 2 odst. 3 TŘ, podle níž státní zástupce je povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dověděl. ZSVM rozšiřuje uplatnění zásady oportunity jako opaku zásady legality v ustanoveních uvedených především v § 70 (odstoupení od trestního stíhání) a v § 5 (trestní odpovědnost mladistvého). Odstoupení od trestního stíhání je rozšířením možnosti tzv. procesních odklonů v soudnictví ve věcech mládeže. Pokud je o něm rozhodnuto, státní zástupce nemá již povinnost čín stíhat. Ustanovení odst. 1 § 5 ZSVM stanoví, že mladistvý, který v době spáchání trestného činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládnout své jednání, není za tento čin trestně odpovědný. To znamená, že nemůže být pro tento čin stíhán státním zástupcem, ač ten se o jeho činu dověděl.

- Podle zásady **oficiality**, zakotvené v odst. 4 § 2 TŘ, provádějí orgány činné v trestním řízení úkony v trestním řízení na základě své úřední povinnosti (ex officio). Ustanovením do jisté míry rozporným s touto zásadou se může jevit formulace obsažená v odst. 3 § 14 ZSVM, podle které soud pro mládež může, pokud jsou splněny jisté podmínky, vzhledem k okolnostem případu a osobě mladistvého ponechat podmíněné upuštění od uložení trestního opatření v platnosti i přesto, že mladistvý zavinil příčinu k uložení trestního opatření. Průlom do zásady oficiality zde spočívá v tom, že orgány činné v trestním řízení nejsou povinny provést určitý procesní úkon, ač jsou dány zákonné podmínky k jeho provedení.

- Porušení zásady **presumpce nevinny**, která je zakotvena v odst. 2 čl. 40 LZPS, v odst. 2 § 2 TŘ a v odst. 5 § 3 ZSVM, lze spatřovat v ustanovení odst. 2 § 10 ZSVM, podle kterého je výchovná opatření možno uložit mladistvému, proti němuž se řízení vede, s jeho souhlasem již v průběhu řízení před rozhodnutím soudu pro mládež o vině mladistvého. Jak již bylo uvedeno výše, souhlas mladistvého s uložení výchovného

opatření již v průběhu řízení nemusí být motivován pouze vědomím viny, a je tedy možné, že mladistvý bude sankcionován i v případě, že nakonec vyjde najevo, že provinění, pro něž je stíhán, nespáchal.

- Zásada „**ne bis in idem**“ je zakotvena v odst. 5 čl. 40 LZPS. A to následovně: „Nikdo nemůže být trestně stíhán za čin, pro který již byl pravomocně odsouzen nebo zproštěn obžaloby“. Doslova však v překladu „ne bis in idem“ znamená „ne dvakrát v téže věci“. Pokud se budeme držet tohoto rozšířeného pojetí, lze za rozporné s touto zásadou považovat ustanovení odst. 2 § 20 ZSVM, podle kterého může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce při vyslovení napomenutí s výstrahou současně přenechat postižení mladistvého jeho zákonnému zástupci, škole, jíž je mladistvý žákem, nebo výchovnému zařízení, v němž žije. Vzhledem k tomu, že již samotné napomenutí s výstrahou je řazeno mezi sankce, jedná se v tomto případě vlastně o dvojí potrestání za jeden čin, nejprve provedené soudem či státním zástupcem a následně zákonným zástupcem či výchovnou institucí.

- Obecný princip celého právního řádu, podle kterého **neznalost zákona neomlouvá**, prolamuje ustanovení písm.b/ odst. 1 § 11 ZSVM, které stanoví jako jednu z alternativních podmínek pro upuštění od uložení trestního opatření skutečnost, že se mladistvý činu dopustil z neznalosti právních předpisů, která je zejména vzhledem k jeho věku, rozumové vyspělosti a prostředí, ve kterém žil, omluvitelná.

- Zásadě **ochrany soukromí a osobních údajů mladistvého** (odst. 5 § 3 ZSVM) může konkurovat plné uplatnění zásady spolupráce (odst. 4 § 3, odst.1 § 40 ZSVM). Tento konflikt je řešen v ustanoveních odst. 2 až 4 § 53 ZSVM. Řešen však není konflikt mezi zásadou ochrany soukromí mladistvého a ustanovení § 16 odst. 3 písm. d/, které ukládá mladistvému, kterému byl uložen dohled probačního úředníka, povinnost nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí. Toto

ustanovení by mělo být zcela vypuštěno, neboť není v rozporu pouze se zásadou ochrany soukromí mladistvého uvedenou v ZSVM, ale také s ústavně zaručenou ochranou domovní svobody. Čl. 12 LZPS, který tuto ochranu zaručuje, sice ve svém odstavci třetím připouští zákonné výjimky z nedotknutelnosti obydlí, avšak pouze z důvodů tam uvedených. Ustanovení § 16 odst.3 písm. d/ ZSVM nesleduje ani jeden z nich.

V ZSVM lze však také kromě rozšíření výjimek ze zásad uvedených v ústavních předpisech či v TŘ, nalézt také jejich zúžení, byť daleko řidčeji. Například je tomu tak v případě § 63 ZSVM, který stanoví nepřípustnost trestního příkazu v řízení ve věci mladistvého. Trestní příkaz ve smyslu § 314e a násl. TŘ je výjimkou ze zásady ústnosti, veřejnosti a bezprostřednosti (odst. 10 až 12 § 2 TŘ).

3. SPOLUPRÁCE ORGÁNŮ ČINNÝCH PODLE ZSVM S DALŠÍMI SUBJEKTY V TRESTNÍM SOUDNICTVÍ NAD MLÁDEŽÍ

3.1. Obecně

„Orgány činné podle tohoto zákona a úředníci probační a mediační služby spolupracují s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a s osobami realizujícími probační programy, aby posílili výchovné působení řízení ve věcech mladistvých, vytvořili podmínky pro individuální přístup k řešení jednotlivých věcí“ (odst.1 § 40 ZSVM)

V odst.1 § 40 ZSVM deklarovaným cílem spolupráce orgánů činných podle ZSVM, (tj. policejních orgánů, státních zástupců a soudů pro mládež), s jinými subjekty je posílení výchovného působení ve věcech mladistvých, vytvoření podmínek pro individuální přístup k řešení jednotlivých věcí, včasná reakce na potřeby a zájmy mladistvých a poškozených osob i dalších subjektů dotčených trestnou činností a zamezování a předcházení trestné činnosti.

Orgány činné v trestním řízení ve věcech mladistvých mají ze zákona usilovat o spolupráci s Probační a mediační službou ČR (§ 36 ZSVM), s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (odst. 4 § 3, § 36, odst. 1 § 40 ZSVM), se zájmovými sdruženími občanů, osobami realizujícími probační či jiné programy nebo věnujícími se sociální práci (odst. 1 a 2 § 40 ZSVM) a s blízkým sociálním okolím poškozeného a obviněného (odst. 1 § 40 ZSVM).

K rozvinutí vysoce kvalitní spolupráce při plnění úkolů, vyplývajících z poslání jednotlivých výše zmíněných subjektů, je třeba především jejich informační propojenost. Přičemž se v této oblasti nejedná pouze o úroveň používaných informačních

technologií, ale především o vybavenost personální. Všichni pracovníci, podílející se na řešení trestních věcí mladistvých v jakékoli fázi, by měli být seznámeni se všemi možnými metodami práce s mladistvým a měli by být schopni je správně aplikovat. Měli by si být vědomi návaznosti jednotlivých fází práce s mladistvým a průběžně se seznamovat s nejnovějšími poznatky o dopadu aplikovaných metod na osobnost nedospělého pachatele. Z těchto důvodů by měla být samozřejmostí povinná praxe jednotlivých pracovníků na spolupracujících pracovištích opakující se v pravidelných intervalech.

3.2. Spolupráce s jednotlivými subjekty

3.2.1. Spolupráce s Probační a mediační službou ČR

ČR stále patří mezi země, kde probační a mediační služba pracuje jak s dospělými, tak s mladistvými pachateli. Pokud nestanoví ZSVM jinak, použijí se v oblasti působnosti PMS ČR ustanovení trestního zákona, trestního řádu či ZPMS.

Působnost PMS ČR je vymezena v trestním řádu v § 27b a v ZPMS v § 4, který mimo jiné stanoví, že PMS věnuje zvláštní péči mladistvým obviněným a obviněným ve věku blízkém věku mladistvých (odst. 4 § 4 ZPMS). V ZSVM je úprava roztržena do řady ustanovení. Podle těchto ustanovení úředník Probační a mediační služby ČR působí ve věcech mládeže v následujících oblastech:

1. Zjišťuje poměry mladistvého (§ 55 a § 61) a podává soudu zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého (§ 56). K této zprávě soud ze zákona přihlédne při předběžném projednání obžaloby

(odst. 1 § 61) i při svém rozhodování v hlavním líčení (odst. 1 § 65), přičemž zjištěné poměry mladistvého mají podle zákona vliv např. na rozhodování o uložení trestního opatření vyhoštění (§ 26) či při rozhodování o mimořádném snížení odnětí svobody (§ 32).

2. Usiluje o mimosoudní zprostředkování mezi obviněným a poškozeným za účelem rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání (§ 307 TŘ), o schválení narovnání (§ 309 TŘ) a o odstoupení od trestního stíhání (odst. 3 § 70 ZSVM).

3. Provádí úkony směřující k tomu, aby obviněný vedl ve zkušební době řádný život, pokud bylo rozhodnuto např. o podmíněném zastavení trestního stíhání, o podmíněném upuštění od potrestání či o některém z ochranných opatření.

4. Vykonává dohled (tj. jednak vede a pomáhá obviněnému, jednak kontroluje jeho chování) a to v případě, pokud bylo rozhodnuto např. o propuštění mladistvého z vazby za současného uložení dohledu (odst. 7 § 47), o nahrazení vazby dohledem (odst. 1 § 49) či o odmíněném upuštění od uložení trestního opatření s dohledem (§ 14).

Za účelem zajištění účinné spolupráce s PMS v trestních věcech mládeže jsou zákonem uloženy orgánům činným v trestním řízení ve věcech mladistvých následující povinnosti:

- Povinnost vyrozumět příslušné středisko PMS o zadržení mladistvého či jeho zatčení nebo vzetí do vazby (odst. 2 § 46 ZSVM)
- Povinnost přezkoumat důvody vazby mladistvého v součinnosti s PMS (§ 48 ZSVM)
- Povinnost informovat bez zbytečného odkladu PMS o zahájení trestního stíhání mladistvého (§ 60 ZSVM)
- Povinnost umožnit přítomnost úředníků PMS při jinak neveřejném hlavním líčení a veřejném zasedání (odst. 1 § 54 ZSVM)
- Povinnost doručit PMS opis rozsudku (odst. 1 § 67 ZSVM)

- Povinnost sdělit zaměstnancům PMS bez zbytečného odkladu údaje, které žádají, pokud tomu nebrání zvláštní zákon nebo oprávnění v něm uvedené (odst. 3 § 5 ZPMS)

Oproti obecné zákonné trestně právní úpravě je významným posunem směrem k plnému naplnění zásady spolupráce v trestních věcech mladistvých povinnost informovat PMS o zahájení trestního stíhání mladistvého, která byla stanovena orgánům činným podle ZSVM v jeho § 60.

V okamžiku zahájení trestního stíhání (odst. 1 § 160 TŘ) začíná probační úředník plnit určité specifické úkoly, v nichž ho z větší části nelze zastoupit. Tyto úkoly lze shrnout do tří skupin: jedná se o soudní pomoc, včasnou pomoc a mediaci.

Náplní soudní pomoci je obstarávání podkladů k osobě obviněného a jeho rodinnému a sociálnímu zázemí (§ 4 odst. 2 písm. c/ ZPMS).

K usnadnění spolupráce PMS ČR a soudu pro mládež v oblasti šetření poměrů mladistvého přispěla nová úprava místní příslušnosti, odlišná od úpravy obsažené v trestním řádu. Podle § 37 odst. 1 ZSVM řízení koná soud pro mládež, v jehož obvodu mladistvý bydlí, a nemá-li stálé bydliště, soud, v jehož obvodu se zdržuje nebo pracuje.

Vyžádání zprávy ve smyslu § 56 ZSVM je podle současné právní úpravy fakultativní součástí trestního řízení. Pracovník PMS ČR či orgán sociálně-právní ochrany mládeže tedy zprávu v rámci soudní pomoci zpracuje pouze, pokud je tím soudem pro mládež pověřen, tj. jen pokud je podle odst. 1 § 56 ZSVM nezbytné zjistit podrobnější informace pro další postup řízení. Fakultativně soud ze zákona ke zprávě podle § 56 přihlédne při předběžném projednání obžaloby (odst. 1 § 61) i při svém rozhodování v hlavním líčení (odst. 1 § 65).¹³

¹³ Z ustanovení odst. 3 § 26 ZSVM však vyplývá povinnost vyžádat si tuto zprávu před uložením trestního opatření vyhoštění: „Soud při rozhodování o uložení trestního opatření vyhoštění přihlédne též k rodinným a osobním poměrům mladistvého a dbá toho, aby tímto trestem nebyl vydán nebezpečí zpustnutí“. Bez zjištění rodinných a osobních poměrů mladistvého formou šetření je splnění této povinnosti těžko představitelné.

Domnívám se, že již vzhledem k tomu, že požadavek individualizace řízení i opatření je stanoven již v základních zásadách § 3, odst. 3 a 4 ZSM, mělo by být vyžádání zprávy podle § 56 vždy povinné a nikoli fakultativní, neboť vhodné řešení trestní věci vychází vždy jedině z podrobné znalosti poměrů mladistvého.¹⁴

Nevhodné využívání alternativních způsobů řešení trestních věcí může vést mladistvého k neplnění podmínek opatření. (např. skupinová terapie, jako jedna z metod probačního programu nemusí být vhodná pro klienty trpící sociální fobií či některými typy psychotických poruch). Dalším úkolem PMS ČR je zabezpečit vhodný způsob uplatnění konkrétní sankce s ohledem na osobnost a poměry mladistvého. (např. se může jednat o určení místa výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací tak, aby toto místo bylo pro mladistvého dopravně snadno dosažitelné).

Včasnou pomocí se podle § 4 odst. 2 písm. c/ ZPMS rozumí vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem. (viz také § 73 odst. 1 písm. c/ TŘ)

Dalším úkolem PMS je mimosoudní zprostředkování mezi obviněným a poškozeným za účelem rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání (§ 307 TŘ), o odstoupení od trestního stíhání (odst. 3 § 70 ZSVM) a o schválení narovnání (§ 309 TŘ). O mimosoudní zprostředkování může být podle odst. 1 § 64 ZSVM probační pracovník požádán soudem v rámci předběžného projednání obžaloby, může ho však také soudu navrhnout.¹⁵

¹⁴ „Pokud jsou pachatelé stavěni před soud, aniž jsou vyžadovány zprávy o jejich sociálních poměrech a aktuální životní situaci, šance, že jim bude namísto krátkodobého nepodmíněného trestu odnětí svobody uložen některý z alternativních trestů, se velice snižuje.“ (van Kalmthout, A.M., Ouředníčková, L.: Realizace alternativních trestů, některé zkušenosti ze západoevropských zemí, Právní rozhledy, č.12/1997, s.624)

¹⁵ V této souvislosti jsou zajímavé informace získané od soudců okresních soudů prostřednictvím dotazníku v roce 1999 v rámci výzkumu narovnání (Rozum, J., Kotulan, P., Vůjtěch J., 1999). Podle odpovědí na otázku: „Kdo v konkrétních případech, se kterými jste se v praxi setkal(la) připravoval podklady pro Vaše rozhodnutí o narovnání?“, bylo zjištěno, že nejčastěji podklady pro narovnání tímto dotazovaným soudcům připravovali obhájci obviněných. Probační pracovníci sice obsadili druhé místo, ale jejich relativní četnost netvořila ani třetinu. (Rozum, J., Kotulan, P., Vůjtěch, J.: Výzkum institutu narovnání, IKSP, Praha 1999, s.120)

Toto mimosoudní zprostředkování se nejčastěji děje formou mediace, která je neprocesním způsobem alternativního řešení trestních věcí, prostřednictvím kterého lze urovnat konflikt spojený s trestným činem a jeho důsledky v rovině morální, etické a sociální. Tím zároveň může vytvořit podmínky pro jeho řešení v rovině trestněprávní.¹⁶

Hlavní úlohou mediátora je zprostředkovat urovnání vztahu mezi poškozeným a obviněným, jež byl proviněním narušen, a to dohodou, která je oboustranně výhodná a je také vhodná vzhledem k respektování veřejného zájmu na spravedlivém výsledku trestního řízení. I když předmětem mediace nejsou otázky viny a trestu, její výsledky mohou ovlivnit úvahu soudu o druhu a výměře trestu, resp. o alternativě k němu.

Doposud sice výrazně převládá využití mediace ve stadiu trestního řízení před meritorním rozhodnutím věci, ale některé mediační programy jsou realizovány až poté, co je soudem rozhodnuta otázka viny a mediace probíhá v rámci uložené sankce, resp. jiného (například léčebného) opatření.¹⁷

Působnost probační a mediační služby při výkonu rozhodnutí je v ZSVM zvláště upravena v jeho § 75. V případech tam uvedených zajišťuje probační pracovník nad mladistvým dohled a v případech, kdy dohled nebyl uložen, provádí úkony směřující k tomu, aby obviněný vedl ve zkušební době řádný život.

V této oblasti působnosti PMS převažuje jako neprocesní forma práce s mladistvým tzv. probace, tj. postup, spojující v sobě pomoc, psychosociální vedení a pozitivní motivaci pachatele s nezbytnou mírou kontroly jeho chování. Zahrnuje celou řadu dílčích úkolů PMS, které se uplatňují ve většině procesních odklonů, alternativ k potrestání,

¹⁶ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi, C.H.Beck, Praha 2000

¹⁷ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi, C.H.Beck, Praha 2000, s.23

alternativních trestů, ale také při podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.¹⁸

Úkoly PMS ČR v oblasti výkonu uložených opatření jsou dle mého názoru upraveny dostatečně a vhodně v ZSVM, příp. v ZPMS, a tudíž se jimi zde nebudu příliš zabývat.

Za nedostatek považuji jen absenci sankcí při neplnění podmínek uložených výchovných opatření podle § 16 až 19 ZSVM, což se však týká působnosti PMS ČR pouze zprostředkovaně.

Například v případě probačního programu odst. 4 § 17 ZSVM stanoví, že pokud mladistvý probační program neplní, postupuje probační úředník stejně jako v případě neplnění podmínek dohledu - tj. při méně závažném neplnění programu probační úředník udělí mladistvému výstrahu a při závažnějším neplnění informuje předsedu senátu soudu pro mládež, který program uložil. Určitý postup je tedy sice nastíněn, ale není v zákoně dotažen. Není totiž uvedeno, jak bude po obdržení zprávy probačního úředníka o neplnění podmínek probačního programu soud pro mládež dále postupovat v případě, že bude probační program uložen mladistvému pachateli provinění samostatně, což zákon umožňuje (§ 15 odst. 1 ZSVM). Je tedy možné, že zpráva probačního úředníka zůstane bez jakékoli odezvy.

3.2.2. Spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí

Spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí je zakotvena již mezi základními zásadami v § 3 ZSVM. Dále je ještě uvedena v § 36 a § 40 téhož zákona.

Již tato trojitá úprava ukazuje na významnost této spolupráce. Podle § 6 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen ZSPOD), patří děti, které

¹⁸ V užším slova smyslu se probací rozumí alternativní trestní sankce, umožňující podmíněný odklad trestu na zkušební dobu při současném stanovení určitých povinností a podrobení odsouzeného dohledu probačního pracovníka. (Rozum, J., Kotulan, P., Vůjtěch, J.: Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR, IKSP, Praha 2000)

spáchaly trestný čin, nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, do skupiny dětí, na které se sociálně-právní ochrana dětí zejména zaměřuje. Úkolem této ochrany v trestním řízení je potom především ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, a ochrana oprávněných zájmů dítěte (§ 1 ZSPOD).

Za účelem zajištění těchto úkolů sociálně-právní ochrany dítěte, jsou v ZSVM uloženy orgánům činným v trestním řízení stejné povinnosti, jaké mají vůči Probační a mediační službě ČR (viz výše). Navíc musí být orgán sociálně-právní ochrany dětí vyrozuměn o konání hlavního líčení a veřejného zasedání (odst. 2 § 64) a jeho zástupce má během těchto jednání právo činit návrhy a dávat vyslychaným otázky; slovo k závěrečné řeči mu přísluší po mladistvém.

3.2.3. Spolupráce se zájmovými sdruženími občanů, osobami realizujícími probační či jiné programy nebo věnujícími se sociální práci

Nutnost spolupráce se zájmovými sdruženími občanů, osobami realizujícími probační či jiné programy nebo věnujícími se sociální práci je zakotvena v odst. 1 a 2 § 40 ZSVM.

Zájmová sdružení občanů jsou definována v odst. 1 § 3 TŘ jako odborové organizace nebo organizace zaměstnavatelů a ostatní občanská sdružení s výjimkou politických stran a hnutí, církve, náboženské společnosti a právnické osoby sledující v předmětu své činnosti charitativní účely. Podle § 2 odst. 7 TŘ, všechny orgány činné v trestním řízení spolupracují se zájmovými sdruženími občanů a využívají jejich výchovného působení. Podle § 40 ZSVM, zájmová sdružení občanů a osoby realizující probační programy nebo věnující se sociální práci mohou upozorňovat na provinění, podílet se na výkonu soudních rozhodnutí a spolupůsobit při nápravě

mladistvých a při vytváření jejich vhodného sociálního zázemí, a to především v následujících dvou oblastech:

1. Zájmová sdružení občanů mohou spolupůsobit při výchově mladistvých, u nichž soud rozhodl o:

- Podmíněném upuštění od potrestání
- Podmíněném zastavení trestního stíhání
- Podmíněném odsouzení
- Podmíněném propuštění

2. Soud může přijmout nabídku zájmového sdružení občanů na převzetí záruky za nápravu mladistvého, a to, vedle případů uvedených v odst. 1 a 2 § 6 TŘ, pokud rozhoduje o:

- Upuštění od uložení trestního opatření (písm. c/ odst. 1 § 11 ZSVM)
- Peněžitým opatření s podmíněným odkladem výkonu (písm. b/ odst. 1 § 28 ZSVM)

Osobami realizujícími probační či jiné programy rozumíme osoby zajišťující provoz buď probačního programu podle § 17 ZSVM či programu podle písm. g/ odst. 1 § 18 ZSVM, který patří mezi výchovné povinnosti.

Spolupráce s těmito subjekty je nezbytná. Bez ní by nebylo možno zařadit mladistvého do konkrétního programu a sledovat, jak uložený program plní, nebylo by možno zjistit kvalitu určitého programu či jeho vhodnost pro konkrétního klienta.

Spolupráci mezi soudem či státním zástupcem, kteří výchovné opatření ukládají, a poskytovatelem programu zprostředkuje příslušné středisko PMS.¹⁹

¹⁹ Podle výsledků mého dotazníkového šetření (červenec 2005) mezi poskytovateli předběžně akreditovaných probačních programů, realizovaných v Praze a Středočeském kraji, vnímali dotazovaní zástupci poskytovatelů spolupráci s PMS ČR, především pak s jejím ústředím, spíše jako nedostatečnou. Bylo zjištěno, že vzhledem k omezenosti finančních i personálních zdrojů jsou některé probační programy, jejichž náplní je skupinová práce, otevřeny pro nové klienty pouze jednou ročně, což znemožní části mladistvých vstup do pro ně vhodného programu. V době, kdy jsou probační programy otevřeny, se naopak poskytovatelé potýkají s nedostatkem klientů. Bylo by tedy v budoucnosti vhodné lépe koordinovat nabídku a poptávku probačních programů v jednotlivých regionech právě prostřednictvím PMS ČR. (více viz: Filipová, L.: Diplomová práce: Metodika výběru probačních programů, FF UK, 2005)

Pod pojem **osoby věnující se sociální práci** může být zahrnuto velké množství subjektů. V užším slova smyslu se jedná o subjekty realizující sankce vykonávané ve společenství, tj. nespojené s odnětím svobody, které nejsou probačními nebo jinými programy, jako jsou např. obecně prospěšné práce (§ 26 ZSVM) či výchovná povinnost vykonat bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost (písm. c/ odst. 1 § 18 ZSVM).²⁰

V širším pojetí lze osobou věnující se sociální práci ve smyslu odst. 2 § 40 ZSVM rozumět mnoho dalších subjektů, které se jakkoli podílejí na řešení kriminality mladistvých. Mohou to být výchovné instituce typu výchovných ústavů, státní i nestátní organizace věnující se prevenci kriminality a mnoho dalších.

Orgány činné podle ZSVM by měli spolupracovat především s těmi osobami věnujícími se sociální práci, jejichž činnost může mít bezprostřední dopad na osobu mladistvého, tj. s těmi, které působí v předmětné lokalitě a jejichž činnost je zaměřena na klienty předmětného typu.

Spolupráce s těmito subjekty pak není nutná pouze z důvodu zajištění výběru nejvhodnějšího poskytovatele určité služby, ale také z důvodu zamezení zbytečnému úniku finančních či personálních zdrojů. Například ještě před schválením programu pro účely výkonu výchovných opatření podle § 17 a § 18 ZSVM, by mělo být posouzeno, zda je program v daném regionu potřebný a slučitelný s jinými programy a sociálními službami, které budou ve stejné době a lokalitě uplatňovány, a zda směřuje k naplňování dohodnutého cíle preventivních aktivit v obci.²¹

²⁰ Doporučení R(92)16 Rady Evropy k Evropským pravidlům o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství, IKSP, Praha, 1997

²¹ Večerka, K. a kol.: Prevence kriminality v teorii a praxi, IKSP, Praha 1996, s.178

3.2.4. Spolupráce s blízkým sociálním okolím poškozeného a obviněného

Nutnost spolupráce s blízkým sociálním okolím poškozeného a obviněného je zakotvena v odst. 1 § 40 ZSVM.

Pokud jde o spolupráci s blízkým sociálním okolím poškozeného, na tuto problematiku není ani v TŘ, ani v ZSVM zvláště pamatováno. Je otázkou, zda lze rodinu a přátele poškozeného zahrnout pod definici poškozeného v odst.1 § 43 trestního řádu, která za poškozeného označuje toho, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. Jako vhodnější se pro označení takových osob jeví termín „osoby dotčené trestným činem“ (např. odst. 3 § 4: „probační a mediační služba současně pomáhá při odstraňování následků trestného činu poškozeným a dalším osobám dotčeným trestným činem“).

Bylo by tedy žádoucí v trestních procesních předpisech jasněji upravit postavení osob, které náleží k blízkému sociálnímu okolí poškozeného, v trestním řízení. A to především s ohledem na možnost uplatnění jejich práv. „Dosažené řešení a jeho promítnutí v konečném rozhodnutí vydaném v trestním řízení by mělo v maximálně možné míře respektovat i oprávněné zájmy všech dalších subjektů dotčených trestným činem, tj. zájmy oběti i jejího blízkého sociálního okolí, zájmy komunity, v níž se pachatel i oběť pohybují, a veřejný zájem, tedy zájem společnosti jako celku. Optimálním cílem je nalezení řešení vyhovujícího všem dotčeným subjektům - strategie win-win (vítězství pro všechny)”²² (Cíle „vítězství pro všechny“ je v zahraniční praxi dosahováno např. pomocí zapojení dalších osob do jednání obviněného a poškozeného v rámci mediace.)²³

²² Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi, C.H.Beck, Praha 2000

²³ Osvědčují se například programy rodinných skupinových konferencí (family group conferencing) a projednání deliktu za účasti činem dotčeného sociálního společenství (circle sentencing) (Lortie, S., Polanski, M. Sotolář, A., Válková, H.: Soudnictví pro mládež v Kanadě a v ČR, Příručky Ministerstva ČR, svazek 59, Praha 2000)

Daleko širší uplatnění nachází v ZSVM zásada spolupráce s blízkým sociálním okolím obviněného. Z tohoto okolí plní nejvýznamnější roli v trestním řízení **zákonný zástupce mladistvého obviněného**. Podle § 26 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, jednají zákonní zástupci za fyzické osoby, pokud nejsou způsobilé k právním úkonům. Podle § 36 ZR, dítě při právních úkonech, ke kterým není plně způsobilé, zastupují rodiče. Pokud žádný z rodičů nemůže zastoupit své dítě, ustanoví soud dítěti opatrovníka, který bude dítě v řízení zastupovat. (odst. 2 § 37 ZR, srov. též odst. 2 § 43 ZSVM)

Zákonný zástupce mladistvého má následující práva, která může vykonávat i proti vůli mladistvého:

- zastupovat mladistvého (§ 43 ZSVM)
- zvolit mladistvému obhájce (§ 43 ZSVM)
- činit za mladistvého návrhy, podávat za něho žádosti (§ 43 ZSVM)
- podávat za mladistvého opravné prostředky (§ 43 ZSVM)
- zúčastnit se těch úkonů, kterých se podle zákona může zúčastnit mladistvý (§ 43 ZSVM)
- být přítomen při hlavním líčení a veřejném zasedání (§ 54 ZSVM)
- být bez zbytečného odkladu informován o zadržení, zatčení nebo vzetí do vazby mladistvého (§ 46 ZSVM)
- být bez zbytečného odkladu informován o zahájení trestního stíhání mladistvého (§ 60 ZSVM)

Zejména při alternativním řešení trestních věcí je třeba pamatovat na psychologický vliv, který mají osoby mladistvému blízké na jeho rozhodování. Tento vliv se může uplatňovat v rovině finanční (např. pokud jde o náhradu škody) nebo častěji v rovině názorové, kdy rodiče dítěti mohou vnucovat svoje vlastní rozhodnutí (např. psychický nátlak na

mladistvého, aby dal souhlas se zařazením do probačního programu nebo aby trval na projednání věci, pokud bylo rozhodnuto o odstoupení od trestního stíhání). Přitom úspěšnost některých typů alternativního řešení trestních věcí je přímo závislá na vhodné motivaci mladistvého.

Psychologický vliv zákonných zástupců dítěte není samozřejmě možné zcela vyloučit, ve finančních otázkách by však bylo vhodné vytvořit mechanismus, který bude reagovat nejen na finanční situaci rodičů mladistvého, ale také na jejich postoj k finanční podpoře svého dítěte.²⁴ Tento mechanismus by měl přitom fungovat oběma směry. Například u mladistvého, jehož rodiče se netají ochotou za své dítě vše zaplatit, je vhodnější uložit mladistvému trestní opatření obecně prospěšných prací než peněžitě trestní opatření.

Pro budoucí legislativní návrhy zůstává otevřena též otázka, zda by nebylo vhodné vedle mladistvých postihovat též jejich rodiče. Především by se mělo jednat o důsledné vymáhání náhrady škody. V určitých případech lze rodiče také obvinít z některého z trestných činů uvedených v hlavě šesté trestního zákona, který obsahuje trestné činy proti rodině a mládeži. Podle § 44 odst.4 zákona o rodině, dopustil-li se rodič úmyslného trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použil, soud vždy posoudí, zda tu nejsou důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské odpovědnosti.

O dalších osobách blízkých mladistvému se zmiňuje § 54 ZSVM, který přiznává právo na přítomnost při hlavním líčení a veřejném zasedání vedle zákonného zástupce také dvěma důvěrníkům mladistvého, příbuzným v pokolení přímém, sourozencům a manželu či družce.

²⁴ Například v případě probačně-resocializačního programu KC KROK poskytovaného Proxima-sociale, o.s., je povinnou součástí programu víkendový a týdenní výjezd, který je hrazen klientem – tj. mladistvým. Pokud tedy nejsou rodiče dítěte ochotni výjezd financovat, je jeho pozice ztížena.

Také nahrazení vazby umístěním v péči důvěryhodné osoby podle § 49 může nabídnout i jiná blízká osoba mladistvého než zákonný zástupce.

Vybrané osoby z blízkého sociálního okolí mladistvého mohou dokonce převzít odpovědnost za postižení mladistvého, a to v případě upuštění od uložení trestního opatření podle odst. 2 § 11 ZSVM nebo v případě napomenutí s výstrahou podle odst. 2 § 20 ZSVM. Soud může postižení mladistvého přenechat jeho zákonnému zástupci, škole, jíž je mladistvý žákem, nebo školskému zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, v němž žije (odst. 2 § 11).

V souvislosti s problematikou spolupráce s blízkým sociálním okolím mladistvého je třeba zmínit též spolupráci s komunitou, v které mladistvý žije. Pro sankční opatření vykonávaná na svobodě je někdy užíván též název „opatření vykonávaná ve společenství“ (community based sanctions and measures). Toto označení ukazuje na nutnost spolupráce s místním společenstvím při výkonu těchto sankcí. Mladistvý se během výkonu této sankce svobodně pohybuje v místní komunitě. Je proto důležité od počátku zabezpečit, aby místní společenství přijalo odpovědnost za zahájení a udržování programu sankce v chodu. Lze vytvořit fórum účastníků, kde budou ještě před zahájením programu realizace opatření otevřeně presentovány a diskutovány potencionální konflikty.²⁵

Na závěr kapitoly o zásadě spolupráce je ještě třeba uvést nově řešený způsob spolupráce orgánů činných podle ZSVM a opatrovnických soudů ve věcech dětí mladších patnácti let. Do účinnosti ZSVM tyto otázky nebyly řešeny a jinak trestné činy dětí mladších patnácti let někdy zůstávaly bez odezvy.

Podle § 90 ZSVM je státní zastupitelství nyní povinno podat návrh na zahájení řízení bezodkladně poté, jakmile se

²⁵ Graham, J., Bennett, T.: Strategie prevence kriminality v Evropě a Severní Americe, IKSP, Praha 1996, s.182

dozví, že trestní stíhání je nepřípustné, protože jde o osobu, která není pro nedostatek věku trestně odpovědná. Tímto je řešen výše zmíněný problém z minulosti, kdy sice opatrovnický soud jednal z úřední povinnosti, ale často chyběl podnět, na základě kterého by se o případu dověděl.²⁶

²⁶ Radvanová, S., Císařová, D.: Dětská kriminalita z hlediska soukromého práva a práva trestního, Trestní právo, 5/1998, s.8 a n.

4. ODKLONY V TRESTNÍM ŘÍZENÍ VE VĚCECH MLADISTVÝCH

4.1 Obecně

V případě tzv. odklonů v trestním řízení (diversion) dochází k modifikaci standardního průběhu trestního řízení. Řízení pak nekončí rozhodnutím o vině, příp. o trestu, ale formou zastavení, resp. podmíněného zastavení či přerušování trestního stíhání.²⁷

Jedná se tedy o zvláštní způsoby trestního řízení, alternativní ve vztahu k standardnímu projednání věci v hlavním líčení, v rámci nichž je možné trestní věc vyřídit v procesněprávním smyslu stejně plnohodnotně jako ve standardním trestním řízení.²⁸

Kromě toho jsou, dle mého názoru, procesní odklony charakterizovány svým účelem, kterým je za prvé urovnání vztahů mezi obviněným a poškozeným, za druhé zabránění zbytečnému zatížení obviněného i trestního systému standardním trestním řízením.

Převládla zjištění, že programy odklonu jsou jako celek ve srovnání s běžnými represivnějšími postupy úspěšnější, a to především tím, že zvyšují šanci na resocializaci a opětné začlenění jedince do společnosti a souběžně snižují zatížení soudů i náklady na trestní stíhání.²⁹

V současném trestním procesu je v ČR možno rozhodnout o třech typech procesních odklonů. Jsou to: řízení o podmíněném

²⁷ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné – I. Obecná část, 4.vydání, ASPI, Praha 2003

²⁸ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi, C.H.Beck, Praha 2000, s.17

²⁹ Večerka, K.a kol.: Prevence kriminality v teorii a praxi, IKSP, Praha 1996, s.73

zastavení trestního stíhání (§ 307 a 308 TŘ), řízení o schválení narovnání (§ 309 až 314 TŘ) a u mladistvých navíc odstoupení od trestního stíhání (§ 70 a 71 ZSVM). V § 69 ZSVM jsou tyto procesní odklony označeny jako zvláštní způsoby řízení. Zatímco však v řízení o podmíněném zastavení trestního stíhání a v řízení o schválení narovnání je postupováno podle subsidiární úpravy obsažené v TŘ, a lze jich tedy použít i vůči dospělým pachatelům, odstoupení od trestního stíhání je upraveno v § 70 a 71 ZSVM a lze ho použít výhradně při řešení trestních věcí mladistvých.

Aby bylo možno tří procesních odklonů uvedených v § 69 ZSVM v trestních věcech mladistvých použít, musí být podle § 68 ZSVM kumulativně splněny obě následující podmínky:

1. podezření ze spáchání provinění se jeví na základě dostatečného objasnění skutkového stavu věci zcela důvodným
2. mladistvý je připraven nést odpovědnost za spáchaný čin, vypořádat se s jeho příčinami a přičinit se o odstranění škodlivých následků jeho provinění

Důvodnost podezření i připravenost mladistvého nést odpovědnost za spáchaný čin jsou požadovány zejména z toho důvodu, že vzhledem k absenci hlavního líčení chybí fáze dokazování a z ní vyplývajícího rozhodnutí, zda se mladistvý provinění skutečně dopustil. Obviněný má nárok na projednání své věci ve standardním hlavním líčení, a tudíž nemusí přijmout jeho fakultativní alternativy.

Kromě odklonů uvedených v § 69 ZSVM lze za alternativu k standardnímu trestnímu řízení také považovat trestní příkaz a institut trestního stíhání se souhlasem poškozeného.

V případě trestního příkazu se jedná o zkrácené písemné řízení bez provedení hlavního líčení. Mezi procesní odklony ho však nelze řadit, protože modifikace trestního řízení v tomto

případě sleduje jiný účel. Na rozdíl od procesních odklonů jeho cílem není zapojit obviněného a poškozeného do řešení trestní věci, aby byl obnoven původní stav jejich sociálního vztahu. Nesleduje ani vyhnutí se uložení trestu, který někdy může znamenat neefektivní zatížení jak pro pachatele, tak pro instituce trestního systému. Omezení zatížení trestního systému sleduje výhradně zkrácením a zjednodušením řízení. V trestních věcech mládeže však stejně nemůže být trestní příkaz vydán (§ 63 ZSVM).³⁰

I v soudnictví ve věcech mládeže však lze subsidiárně použít ustanovení § 163 a 163a TŘ. Jedná se o právní úpravu institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného. V případech uvedených v odst. 1 § 163 TŘ je nutno trestní stíhání zastavit, pokud poškozený vezme svůj souhlas s trestním stíháním zpět (odst. 2 § 163 a písm. i/ odst. 1 § 11 TŘ). O procesní odklon by se však jednalo, pouze pokud by tento souhlas vzal poškozený zpět v důsledku urovnání jeho vztahů s obviněným. Někdy však může dojít ke stažení souhlasu s trestním stíháním ze strachu z obviněného, z obav z reakce sociálního okolí apod. - v takovém případě se však jedná o prostou překážku v pokračování trestního řízení, neboť takový případ nenaplnuje výše uvedené účely procesních odklonů.

Vedle alternativ procesně-právních, kterým byl věnován předcházející výklad, existují v českém právním řádu také alternativy hmotně-právní, kterými jsou jednak alternativy k potrestání (ve věcech mládeže upuštění od uložení trestního opatření a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření) a jednak alternativní tresty (např. trest obecně prospěšných prací). Nejedná se tedy o modifikaci samotného trestního řízení. Po standardním trestním řízení následuje buď některá z forem upuštění od uložení trestního opatření nebo uložení trestního opatření, které není spojeno s odnětím svobody. I

³⁰ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi, C.H.Beck, Praha 2000

tyto alternativy tedy zatěžují jak obviněného, tak trestní systém méně než standardní postupy. Zároveň se i zde více uplatňují možnosti urovnání vztahů pachatele trestného činu s jeho sociálním okolím. Mladistvý zůstává ve svém přirozeném prostředí, ve kterém může nejlépe urovnat vztahy se svými nejbližšími a aktivně směřovat k odškodnění poškozeného.

Z alternativních sankcí zdůrazňují doporučení Rady Evropy zejména význam sankcí vykonávaných ve společenství (tzv. komunitních sankcí).³¹ Průběh výkonu sankcí realizovaných ve společenství má komunita možnost sledovat a dochází tak snadněji k pocitu satisfakce ve společnosti, nehledě k tomu, že tresty typu obecně prospěšných prací zároveň přinášejí komunitě i hmotný přínos. Výkonem nejsou narušeny sociálně užitečné vazby, pachatel si osvojí stabilní pracovní návyky a rozvíjí jeho pocit sociální odpovědnosti a sebedůvěru.³² Ekonomické náklady spojené s výkonem alternativních opatření a sankcí jsou mnohonásobně (o dvě třetiny až tři čtvrtiny) nižší než u klasických (byť krátkodobých) trestů odnětí svobody.³³

Přes všechny výše uvedené přínosy alternativního řešení trestních věcí stále trvá nedůvěra některých soudců v tyto modifikace standardních postupů. Alternativní tresty nejsou chápány jako sankce sama o sobě, ale jako podřazené skutečnému - tj. nepodmíněnému trestu - jako blahověle vůči pachatelům.³⁴

ZSVM je v tomto smyslu inovační, protože v jedné ze svých základních zásad explicitně vyjadřuje prioritu alternativních řešení trestních věcí mladistvých před standardními represivnějšími postupy (odst. 2 § 3 ZSVM).

³¹ Fenyk, J., Sotolář, A., Sovák, Z., Doubravová, D.: Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti, *Trestní právo* 6/2001, s.18

³² Vanduchová, M., : Poslední novely trestního zákona z hlediska trestání mladistvých in: Pocta Otovi Novotnému k 70. narozeninám, Kodex, Praha 1998, s.315

³³ Válková, H.: Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle?, *Trestně právní revue*, č. 5/2002, str.138

³⁴ srov. Osmančík, O.a kol.: K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha 1996, Rozum, J., Kotulan, P., Vojtěch, J.: Výzkum institutu narovnání, IKSP, Praha 1999, s.118 a Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi, C.H.Beck, Praha 2000, s.28

4.2. Odstoupení od trestního stíhání

Zatímco v řízení o podmíněném zastavení trestního stíhání a o narovnání se postupuje podle subsidiární úpravy v trestním řádu, odstoupení od trestního stíhání je zcela nový institut ZSVM a lze ho použít pouze ve věcech mladistvých. Jak bylo již výše uvedeno, jedná se o další průlom do zásady legality a rozšíření zásady oportunity v trestním řízení ve věcech mládeže.

Odstoupit od trestního stíhání může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce, pokud jsou kumulativně splněny následující podmínky:

1. podezření ze spáchání provinění se jeví na základě dostatečného objasnění skutkového stavu věci zcela důvodným (§ 68 ZSVM)
2. mladistvý je připraven nést odpovědnosti za spáchaný čin, vypořádat se s jeho příčinami a přičinit se o odstranění škodlivých následků jeho provinění (§ 68 ZSVM)
3. jedná se o provinění, za které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta (odst. 1 § 70 ZSVM)
4. chybí veřejný zájem na dalším stíhání mladistvého (odst. 1 § 70 ZSVM)
5. řešení prostřednictvím odstoupení od trestního stíhání odpovídá stupni nebezpečnosti provinění pro společnost a osobě mladistvého (odst. 1 § 70 ZSVM)
6. trestní stíhání není účelné (odst. 1 § 70 ZSVM)
7. potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchaní dalších provinění (odst. 1 § 70 ZSVM)

I když však případ splňuje současně všechny výše uvedené podmínky, soud nebo státní zástupce odstoupit od trestního stíhání pouze může a nikoli musí. Přičemž pravděpodobnost

odstoupení od trestního stíhání by, za splnění všech nutných podmínek, měla ze zákona zvyšovat existence jedné z následujících skutečností:

- mladistvý již úspěšně vykonal vhodný probační program
- byla úplně nebo alespoň částečně nahrazena škoda způsobená proviněním a poškozený s takovým odškodněním souhlasil
- mladistvému bylo vysloveno napomenutí s výstrahou a takové řešení lze považovat z hlediska účelu řízení za dostatečné

Celkově lze shrnout, že podmínky rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání jsou méně přísné než okolnosti, za nichž lze rozhodnout o podmíněném zastavení trestního stíhání či o schválení narovnání. Aby mohlo být o těchto dvou procesních odklonech upravených v trestním řádu rozhodnuto, musí být vedle podmínek, jejichž splnění je nutné i k rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání, ještě k dispozici doznání obviněného a musí být v určité míře odčiněna újma vzniklá trestným činem, nebo alespoň učiněny určité kroky směřující k jejímu odčinění. Pro schválení narovnání je navíc nutné, aby obviněný složil na účet soudu nebo v přípravném řízení na účet státního zastupitelství peněžní částku určenou konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům.

Rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání má formu usnesení. Proti rozhodnutí je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek. Zákon však neuvádí výslovně okruh osob, oprávněných stížnost podat.³⁵

Podle odst. 2 § 70 je součástí rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání též výrok o zastavení trestního stíhání pro skutek, ve kterém bylo spatřováno provinění, jehož se

³⁵ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Linde, Praha 2004

odstoupení od trestního stíhání týká. Pravomocné rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání je tedy konečným rozhodnutím ve věci a vytváří překážku věci rozhodnuté ve smyslu písm. f/ odst. 1 § 11 TR.

Je otázkou, zda se pak na odstoupení od trestního stíhání vztahují ustanovení související se zastavením trestního stíhání, obsažená v TR. Například je velice problematické nové znění odst. 1 § 174a, které vstoupilo v účinnost 1.7.2004. Podle něho může nejvyšší státní zástupce do tří měsíců od právní moci rušit nezákonná usnesení nižších státních zástupců o zastavení trestního stíhání nebo o postoupení věci. Dle mého názoru však toto ustanovení vztáhnout na odstoupení od trestního stíhání podle § 70 ZSVM nelze, protože by se jednalo o nepřípustnou analogii v neprospěch pachatele.

Jak již bylo zmíněno, odstoupení od trestního stíhání je rozšířením možností procesních odklonů ve prospěch mladistvých pachatelů. V trestních věcech dospělých je tedy nelze použít. Avšak podmínky, za nichž státní zástupce může zastavit trestní stíhání ve věcech dospělých obviněných podle písm. c/ odst. 2 § 172 TR³⁶ jsou podobné okolnostem, za nichž lze odstoupit od trestního stíhání podle odst. 1 § 70 ZSVM.

Další podobnost obou institutů spočívá ve skutečnosti, že v obou případech může obviněný zastavení trestního stíhání zvrátit tím, že do tří dnů od doby, kdy mu bylo usnesení o zastavení trestního stíhání nebo usnesení o odstoupení od trestního stíhání oznámeno, prohlásí, že na projednání věci trvá.

Na rozdíl od TR však ZSVM již obsahuje pojistku proti tomu, aby obviněný netrval na projednání věci jen proto, že se obává trestu nebo dokonce, pokud se cítí nevinný, případného

³⁶ Podle písm. c/ odst. 2 § 172 TR může státní zástupce zastavit trestní stíhání, jestliže vzhledem k významu chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobu provedení činu a jeho následku, nebo okolnostem, za nichž byl čin spáchán, a vzhledem k chování obviněného po spáchání činu je zřejmé, že účelu trestního řízení bylo dosaženo.

justičního omylu. Touto pojistkou je ustanovení odst. 6 § 70 ZSVM, které stanoví, že pokud by se v řízení pokračovalo jen proto, že mladistvý na projednání věci trval, soud pro mládež, neshledá-li důvod ke zproštění mladistvého, vysloví sice vinu, trest však neuloží. Rozdíl mezi oběma instituty také spočívá v tom, že zatímco zastavit trestní stíhání může podle odst. 2 § 172 TR pouze státní zástupce, tj. jen v přípravném řízení, odstoupit od trestního stíhání může podle odst. 1 § 70 ZSM jak státní zástupce, tak soud pro mládež, tj. je použitelné i ve stadiu řízení před soudem.

Odstoupení od trestního stíhání plně směřuje k naplnění zásady subsidiarity trestní represe a předcházení zbytečným újmám na osobnosti mladistvého a zbytečným nákladům trestního systému. Ne příliš důsledně však naplňuje druhý účel, který by měly všechny způsoby alternativního řešení trestních věcí naplňovat. Tímto účelem je urovnání původních sociálních vztahů, které byly proviněním narušeny, a to zejména mezi pachatelem a poškozeným.

Odstoupit od trestního stíhání je sice podle odst. 3 § 70 ZSVM možné zejména v případě, že byla úplně nebo alespoň částečně nahrazena škoda způsobená proviněním a poškozený s takovým odškodněním souhlasil, avšak na rozdíl od institutu podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání, není k rozhodnutí o tomto typu odklonu potřebná jakákoli faktická snaha obviněného o náhradu škody, či jiné vypořádání s poškozeným.

Ustanovení § 68 ZSVM, které stanoví, že zvláštní způsoby řízení lze použít, jen jestliže je mladistvý připraven nést odpovědnost za spáchaný čin, vypořádat se s jeho příčinami a přičinit se o odstranění škodlivých následků jeho provinění, je velmi neurčitě formulované a nedostatečné řešení vypořádání vztahů mezi obviněným a poškozeným. „Připravenost“ mladistvého k vyrovnání se s poškozeným vyjadřuje pouze určité prohlášení

mladistvého, které je v lepším případě odrazem jeho vnitřního postoje k věci. Vzhledem k tomu, že odstoupení od trestního stíhání není podmíněným institutem a znamená konečné rozhodnutí ve věci, „připravenost“ mladistvého k odčinění následků jeho činu, ho fakticky nezavazuje k žádnému následnému konání.

Poškozený se o odstoupení od trestního stíhání podle odst.4 § 70 ZSVM vyrozumí, ale fakticky nemá možnost odstoupení od trestního stíhání zvrátit. To ho staví do velmi pasivní pozice, která může ještě prohlubovat narušení jeho sociálního vztahu s obviněným, které bylo způsobeno proviněním.

Přesné stanovení podmínek pro možnost rozhodnutí o tom či onom procesním odklonu je nutné k zamezení zneužití těchto institutů. U podmíněného zastavení trestního stíhání dostatečnou záruku naplnění účelu tohoto institutu poskytuje samotná jeho podmíněnost, u narovnání je to souhlas poškozeného s kroky, které učinil obviněný k odčinění újmy, kterou poškozený utrpěl. U odstoupení od trestního stíhání podle § 70 ZSVM podobná záruka odškodnění poškozeného chybí.

Z těchto důvodů se domnívám, že by bylo vhodné zahrnout požadavek vyrovnání se s poškozeným do základních podmínek, bez nichž nelze o odstoupení od trestního stíhání rozhodnout. Je však nutno respektovat fakt, že ve věku mladistvých není obvyklé, aby obviněný disponoval většími finančními prostředky, se kterými je oprávněn volně nakládat. Proto za ideální řešení považuji požadavek, aby se mladistvý zavázal k určitému plnění vůči poškozenému ve splátkách, kterým by byla s ohledem na faktické možnosti obviněného, alespoň částečně škoda nahrazena. Přičemž by mělo být výslovně stanoveno, že mladistvý tuto náhradu zajistí vlastním přičiněním, tj. bude si na finanční krytí škody vydělávat vlastní prací, což bude omezeno požadavkem, aby tímto nebyla narušena jeho příprava na budoucí povolání či zdravý vývoj.

5. ZÁVĚR: NÁVRHY DE LEGE FERENDA

Přestože i trestní soudnictví ve věcech mládeže je podřízeno ústavním zásadám a obecným zásadám trestního procesu, ZSVM se vyznačuje v oblasti právních principů mnohými specifiky, které vycházejí z celkového pojetí tohoto zákona. Toto pojetí zdůrazňuje prioritu urovnání narušených sociálních vztahů mezi mladistvým a osobami dotčenými jeho činem, ochrany zájmů jednotlivců a preventivního působení. Potrestání pachatele staví až na druhé místo, neboť vychází z odůvodněného předpokladu, že trest, který sleduje pouze odplatný účel, sám o sobě nikomu a ničemu neprospěje. Represivní postupy jsou, jak bylo uvedeno výše, nákladnější pro trestní systém, stigmatizující pro mladistvého, neefektivní z hlediska prevence páčání další trestné činnosti a ve vztahu k poškozenému někdy dokonce blokují možnost jeho odškodnění. Naopak výzkumy efektivity nově zaváděných, restorativních přístupů vyznívají velice nadějně.

Návrhy de lege ferenda ke kapitole: Zásady trestního soudnictví ve věcech mládeže

- Ve ZSVM by bylo vhodné posílit aktivní roli poškozeného a dalších osob dotčených trestným činem v trestním řízení.
- Snaha o zapojení a povzbuzení sociálního společenství k účasti na projednání a řešení deliktu by měla být zakotvena jako jedna ze základních zásad ZSVM
- Zákonodárce by se měl méně často uchýlovat k neurčitým formulacím typu: „soud pro mládež může“, „z důvodu chybějícího veřejného zájmu“ apod. Z hlediska zachování zásady legality, spravedlnosti i z hlediska právní

jistoty by bylo vhodné, aby způsob stíhání a ukládání sankcí měl v zákoně jednoznačnější oporu.

- Uložení výchovného opatření před pravomocným skončením řízení by se mělo vždy opírat nejen o souhlas mladistvého, ale také o fakt, že podezření ze spáchání provinění se jeví na základě dostatečného objasnění skutkového stavu věci zcela důvodným a mladistvý je připraven nést odpovědnost za spáchaný čin, podobně jako je tomu u procesních odklonů.
- Zcela by mělo být ze zákona vypuštěno ustanovení § 20 odst. 2 ZSVM o možnosti přenechat potrestání mladistvého zákonnému zástupci, škole, již je mladistvý žákem, nebo školskému zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy při vyslovení napomenutí s výstrahou. Vzhledem k tomu, že již samotné napomenutí s výstrahou je řazeno mezi sankce, jedná se v tomto případě vlastně o dvojí potrestání za jeden čin, nejprve provedené soudem či státním zástupcem a následně zákonným zástupcem či výchovnou institucí. Zadruhé se v tomto případě jedná i o porušení zásady není trestu bez zákona. Této zásadě by bylo možno dostát, pouze pokud by bylo určeno, jaký způsob potrestání mohou zákonní zástupci či výchovné instituce použít. Zásadu není trestu bez zákona porušuje i ustanovení o možnosti přenechat potrestání v případě upuštění od uložení trestního opatření (odst. 2 § 11 ZSVM).
- Aby byly zachovány podmínky efektivity alternativních trestů, je nutno zajistit dobrovolnou účast mladistvého na nich prostřednictvím požadavku informovaného souhlasu.
- Ze ZSVM by mělo být vypuštěno ustanovení § 26 odst. 3 písm. d/, které mladistvému, jemuž byl uložen dohled probačního úředníka, ukládá povinnost nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí, neboť se jedná o porušení

Listinou základních práv a svobod zaručené ochrany domovní svobody (čl. 12 LZPS).

- Zcela by mohla být ze ZSVM vypuštěna zásada ochrany svobody názoru a svobody náboženské mladistvého či jeho rodiny, která je zakotvena ve větě 2 odst. 3 § 3 ZSVM, neboť v případě dodržování všech ostatních zásad řízení ve věcech mládež, je tato nadbytečná.
- Aby bylo učiněno zadost zásadě specializace, je nutno učinit změny ve faktické organizaci všech orgánů činných podle ZSVM, v organizaci Probační a mediační služby ČR i orgánů sociálně-právní ochrany dětí.

Návrhy de lege ferenda ke kapitole: Zásada spolupráce v trestním soudnictví ve věcech mládeže

- Aby bylo zajištěno vhodně provázané a navazující fungování všech složek systému řešení trestních věcí mladistvých, musí být dotvořen systém informační a vzdělávací provázanosti mezi jednotlivými pracovišti.
- Pracovníkům PMS ČR by měla být stanovena zákonná povinnost bez odkladu se zkontaktovat s mladistvým obviněným ihned po sdělení orgánů činných podle ZSVM o zahájení trestního stíhání mladistvého.
- Vzhledem k tomu, že požadavek individualizace řízení i opatření je stanoven již v základních zásadách § 3, odst.3 a 4 ZSVM, mělo by být vyžádání zprávy podle § 56 ZSVM povinné a nikoli fakultativní, neboť vhodné řešení trestní věci vychází vždy jedině z podrobné znalosti poměrů mladistvého.
- Bylo by vhodné zajistit lepší koordinovanost nabídky i poptávky probačních programů v jednotlivých regionech prostřednictvím ústředí PMS ČR.

- Ještě před schválením programu pro účely výkonu výchovných opatření podle § 17 a § 18 ZSVM, by mělo být posouzeno, zda je program v daném regionu potřebný a slučitelný s jinými programy a sociálními službami, které budou ve stejné době a lokalitě uplatňovány, a zda směřuje k naplňování dohodnutého cíle preventivních aktivit v obci.
- Z hlediska zajištění spolupráce s místním společenstvím, by bylo vhodné před zahájením výkonu sankce opírající se o společenství vytvořit fórum účastníků, kde budou ještě před zahájením programu realizace opatření otevřeně prezentovány a diskutovány potencionální konflikty.
- V trestních procesních předpisech by bylo vhodné jasněji upravit postavení osob, které náleží k blízkému sociálnímu okolí poškozeného, v trestním řízení. A to především s ohledem na možnost uplatnění jejich práv.
- Bylo by vhodné co nejvíce posílit svobodu mladistvého v rozhodování o jeho trestní věci tam, kde mu to zákon umožňuje. Bez této svobody není možné, aby mladistvý přijal odpovědnost za svůj čin prostřednictvím svého vlastního jednání směřujícího k nápravě způsobených škod. Přijetí této odpovědnosti je přitom nejvíce potencionálně ohrožováno jeho finanční situací a vlivem jeho sociálního okolí.
- Dosud není dostatečně řešena otázka odpovědnosti rodičů za protiprávní činy dětí a mladistvých, především pokud se jedná o náhradu škody.

Návrhy de lege ferenda ke kapitole: Odklony v trestním řízení ve věcech mládeže

- Bylo by vhodné sjednotit velmi podobná ustanovení § 172 odst. 2 písm. c/ TŘ, který upravuje jeden z případů

možnosti zastavení trestního stíhání ve věcech dospělých pachatelů trestných činů a ustanovení § 70 ZSVM, které upravuje odstoupení od trestního stíhání jako nový procesní odklon v trestních věcech mladistvých. Toto sjednocení by se dle mého názoru mělo ubírat spíše ve smyslu úpravy uvedené v ZSVM.

- Vzhledem v této práci popsaným přínosům alternativního řešení trestních věcí, je třeba jim dát tam, kde je to vhodné, jednoznačnou přednost před standardními postupy a to nejen ve věcech mladistvých. Toho není možné dosáhnout pouze změnou legislativní, ale také změnami v systémech informačních a vzdělávacích.
- Je třeba vyřešit otázku, zda se na odstoupení od trestního stíhání podle § 70 ZSVM vztahují ustanovení související se zastavením trestního stíhání, obsažená v TŘ.
- V případě odstoupení od trestního stíhání podle § 70 ZSVM, je nutno zajistit, aby tento procesní odklon směřoval k urovnání původních sociálních vztahů, které byly proviněním narušeny, a to zejména mezi pachatelem a poškozeným. Bylo by vhodné zahrnout požadavek vyrovnání se s poškozeným do základních podmínek, bez nichž nelze o odstoupení od trestního stíhání rozhodnout, avšak pouze v rozsahu, který by splňoval podmínku přiměřenosti k poměrům mladistvého.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

- Císařová, D.a kol.: Trestní právo procesní, 2.vydání, Linde Praha, 2002
- Doporučení R(92)16 Rady Evropy k Evropským pravidlům o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství, IKSP, Praha 1997
- Fenyk, J., Sotolář, A., Sovák, Z., Doubravová, D.: Mediace jako alternativní podoba neplnění trestní spravedlnosti, Trestní právo 6/2001
- Graham J., Bennett, T.: Strategie prevence kriminality v Evropě a Severní Americe, IKSP, Praha 1996
- Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Linde Praha, 2004
- Lortie, S., Polanski, M., Sotolář, A., Válková, H.: Soudnictví pro mladistvé v Kanadě a v ČR, Příručky Ministerstva ČR, svazek 59, Praha 2000
- Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné - I.Obecná část, 4.vydání, ASPI, Praha 2003
- Osmančík, O.: Etiologie a prevence kriminality, in: Novotný, O., Zapletal, J.a kol.: Základy kriminologie, Praha, Univerzita Karlova, 1993
- Osmančík, O.a kol.: K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha 1996
- Radvanová, S., Císařová, D.: Dětská kriminalita z hlediska soukromého práva a práva trestního, Trestní právo, 5/1998
- Rozum, J., Kotulan, P., Vůjtěch, J.: Výzkum institutu narovnání, IKSP, Praha 1999

- Rozum, J., Kotulan, P., Vůjtěch, J.: Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR, IKSP, Praha, 2000
- Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi, C.H.Beck, Praha 2000
- Válková, H., Dünkel, F.: Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Leges, Praha 1992
- Válková, H.: Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle?, Trestně právní revue, č.5/2002
- Vanduchová, M.: Poslední novely trestního zákona z hlediska trestání mladistvých in: Pocta Otovi Novotnému k 70.narozeninám, Kodex, Praha 1998
- van Kalmthout A.M., Roberts J., Vinding S.: Probation and Probation Services in the EU accession countries, Wolf Legal Publishers, 2003
- van Kalmthout, A.M., Ouředníčková, L.: Realizace alternativních trestů, některé zkušenosti ze západoevropských zemí, Právní rozhledy, č.12/1997
- Večerka, K.a kol.: Prevence kriminality v teorii a praxi, IKSP, Praha 1996
- Zehr H.: Úvod do restorativní justice, SPJ, Praha 2003